

Editura Neuma
Strada Fabricii Nr. 1; Bl. M5; Sc. II; Et. I; Ap. 41
Cluj-Napoca

Editor: Andrea H. Hedeș
Coperta și DTP: Gelu Iordache

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GÂRBEA, HORIA

**Lunaticul, îndrăgostitul și poetul sau Despre personajele
lui Shakespeare** / Horia Gârbea. - Cluj-Napoca : Neuma, 2018

ISBN 978-606-8975-03-0

821.111.09

HORIA GÂRBEA

Lunaticul, îndrăgostitul și poetul

sau
Despre personajele lui Shakespeare

Editura
NEUMA
Cluj-Napoca
2018

Cuprins

Shakespeare - Creatorul și făpturile sale	7
Martius și tarele democrației	9
De ce a murit Coriolanus?	15
Vis de-o noapte-n miezul verii	20
Dragoste cu năbădăi	24
Shakespeare și cei doi Antoniu	27
Echivalențe la <i>Piesa scoțiană</i>	32
Lady Macbeth și Nenea Anghelache	36
Prima înfățișare a geniului: <i>Henric al VI-lea, Partea a treia</i>	42
Henric al V-lea - o comedie	60
Richard al III-lea și jocul cu istoria	66
Richard al III-lea - setea precoce de putere	72
Richard al III-lea - fețele puterii	77
Richard și Pitulicea	82
Richard și Humphrey	85
Cine a scris poemele din „Pelerinul îndrăgostit”?	87
Câte ceva despre faună la Shakespeare	91
Richard al III-lea. O notă a traducătorului	109
Transuman și metauman în piesele lui Shakespeare	112

Addenda

Care roman? Care istorie?	116
„Lecția supremă a lui Shakespeare ne spune că magia este memoria”	121

Shakespeare - Creatorul și făpturile sale

În curând, se vor împlini opt ani de când, în 2010, am primit din partea domnului profesor George Volceanov solicitarea, onorantă pentru mine, de a mă alătura echipei sale, care atunci cuprindea doar doi membri, pentru a traduce din nou în românește toată opera lui Shakespeare.

De atunci, opt azi de zile, am trăit permanent alături de Shakespeare și personajele lui. Am petrecut zile și nopți împreună, între care opt nopți de Crăciun și tot atâtea de Anul Nou, le-am luat în vacanțe. Am tradus la lumina soarelui și a becului, acasă și în hoteluri, pe terase și în grădină. În urma acestei activități de traducător, care m-a reinventat, am făcut destule observații și am reflectat foarte mult la autor și personajele sale. În urma acestor observații am scris diferite eseuri, articole și prefețe. Cred că a venit momentul să le public. Lucrul echipei de traducători se apropie de final. La data când scriu aceste rânduri, volumul XII din seria de Opere, în noua traducere, a apărut, iar volumele XIII și XIV sunt ca și gata. Dar, pentru mine, recitirea și meditația asupra operei acestui scriitor, probabil cel mai de seamă din câți au existat, vor continua. Cartea de față, dacă voi avea norocul de a mai viețui, va fi completată, extinsă, revăzută.

Respect pentru oameni și cărți

La Shakespeare totul este important și totul semnifică. Fiecare aspect al operei e însemnat. Totuși, dacă ar fi să aleg o latură mai semnificativă decât altele, aceasta ar fi creația de personaje, lucru care îl și face pe autor, cel mai mare dramaturg al lumii. Chiar în piesele în care acțiunea e mai puțin spectaculoasă ori, dimpotrivă, prea spectaculoasă pentru a nu fi fost „adusă din condei”, găsim personaje extraordinare. Dar chiar și în sonete, explicite sau „ascunse” în piese, se află personaje care își rostesc cuvântul și își afirmă personalitatea. După cum, în cele mai dinamice piese, personajele rostesc tirade de un lirism acut.

Orice reflecție asupra lui Shakespeare pleacă și revine la personajele lui pe care, ca un demiurg, le trimite în lume, chiar dacă, uneori, lumea lor e doar vremelnice tangență celei pământești. Chiar dacă *lunaticul, îndrăgostitul și poetul/ au cam același fel de rătăcire*, cum crede Tezeu, ei sunt diferiți. Dar, într-un fel, toți trei sunt fețe ale lui Shakespeare însuși cel curajos ca un nebun, pătimaș ca un îndrăgostit și lucid ca un mare poet care, i-a zămislit pe ei și pe alții.

Pentru scrierea și adunarea acestei cărți țin să mulțumesc foarte mult unor persoane. În primul rând familiei mele, ce a îngăduit să petrec atâta timp cu Shakespeare, adesea în detrimentul ei. Apoi domnului profesor George Volceanov care m-a lansat în această aventură și m-a îndrumat foarte atent, dar și discret. Mulțumesc echipei de traducători alături de care m-am aflat și cu care am comunicat permanent, între ei colega Lucia Verona având un rol primordial. Mulțumesc editurii Tracus Arte și domnului Ioan Cristescu, editorii proiectului pentru modul stimulat în care au acționat și profesionalismul arătat. Mulțumesc foarte mult doamnei Andrea Hedeș și editurii Neuma pentru apariția efectivă, în condiții excelente, a volumului de față.

Autorul

Martius și tarele democrației

Câtă vreme personajul istoric Caius Martius îi precede cu câteva decenii pe Alcibiade, deci și pe Timon, și pe însuși Pericle, putem afirma că tragedia lui Coriolanus este subiectul pentru care Shakespeare se întoarce în timp cel mai departe, exceptând *Troilus și Cresida*. N-am luat în calcul *Vis de-o noapte-n miezul verii*, în care epoca este mitică și nu istorică. La drept vorbind, am putea argumenta că așa stau lucrurile și cu *Troilus*... Ceea ce ar face din *Coriolanus* piesa cu subiectul cel mai (stră)vechi din câte a scris bardul. Nu am luat în calcul nici poemul *Necinstirea Lucreției*, m-am referit doar la opera dramatică a autorului.

După toate opiniile experților, *Coriolanus* nu putea fi scrisă înainte de 1605, mai probabilă fiind datarea 1607-1608. E o piesă târzie a lui Shakespeare și ultima sa tragedie. Mai sunt de consemnat valoarea excepțională a textului, extrema sa lungime, de 5800 de versuri, ceea ce o situează printre cele mai lungi ale autorului. Și observația, care nu știu dacă s-a mai făcut, că este singura tragedie fără nici o oază de umor. Chiar în întunecatul *Macbeth* și mărețul *Iulius Caesar* apar scene de comedie pură, pentru a nu mai vorbi de parodicele *Richard al III-lea* sau *Othello*, pe care noile traduceri le-au evidențiat ca atare.

Ce l-a făcut pe dramaturg să se întoarcă atât de mult în timp? S-a scris despre conflictul dintre Iacob I și Parlament,

care prezenta similitudini cu ceea ce Shakespeare citise în Plutarh, despre faptul că bardul însuși făcea speculă cu grâne și revoltele „plebeilor” englezi în chestiunea cerealelor îl iritau. S-au mai făcut legături cu refuzul londonezilor de a-l sprijini pe contele de Essex, Robert Devereux, cel cotelat drept amantul reginei Elisabeta I, după ce inițial se pregătiseră să se răscoale în favoarea lui. Erau, totuși, lucruri destul de vechi, Essex își pierduse capul în Turn în 1601. Regina-fecioară, și ea, răposase în 1603. Mai apropiat de data scrierii lui *Coriolanus* era *Complotul prafului de pușcă* (1605), dar nici acesta nu are multe în comun cu exilul și moartea lui Coriolanus.

Mai aproape, în orice caz, de conflictul piesei este lupta eroului exemplar (Iacob, protectorul lui Shakespeare) dar impopular cu un Parlament format din fățarnici, buni de intrigi dar nu de luptă, precum în piesă tribunii Brutus și Sicinius. Dincolo de aceste nesigure surse de inspirație contemporană, e de presupus că Shakespeare a intuit, cu geniul său dramatic, posibilitățile unui conflict complex, stimulator pentru arta sa, în povestea lui Coriolanus. E vorba, în percepția mea, de un triplu conflict: rivalitatea Martius – Aufidius, confruntarea deschisă dintre patricieni, avându-l drept exponent pe Martius, ulterior botezat triumfal Coriolanus, și plebeii meschini manipulați de Sicinius și Brutus. Este, în sfârșit, un tip neobișnuit de conflict între Martius și voluntara sa mamă Volumnia, care se consumă în două etape: modul surprinzător în care mândra Volumnia îi cere fiului să se umilească pentru a rămâne consul și solicitarea ei, în genunchi în fața aceluiași fiu, de a cruța Roma când Martius, acum aliat cu dușmanul lui de-o viață, Aufidius, e pe punctul s-o distrugă.

Nu știu să se fi remarcat că piesa are ca noduri ale acțiunii, care stârnesc interesul, alianțe nenaturale. Cea a lui Martius cu Aufidius în primul rând.

De s-ar izbi o jumătate-a lumii
Cu altă jumătate, iar Aufidius
Ar fi de partea mea, aş dezerta
Doar ca să port războiul meu cu el.
Este un leu ce-s mândru să-l vânez. (I.1.)

Dar și a lui Martius cel frust cu onctuosul Menenius, a Volumniei cu cauza cetății care-i alungase fiul. Shakespeare accentuează aceste uniri uimitoare care dau forță acțiunii și se constituie în lovituri de teatru.

Numirea lui Shakespeare „analist politic” de către traducătorul său cel mai autorizat în limba română, George Volceanov, este perfect justificată și în *Coriolanus*. Dramaturgul merge la esența conflictului politic intern (plebeipatricieni, având ca motiv sau doar pretext un conflict economic) și extern (romani-volsci). Acestea provoacă alianțe ciudate, trădări premeditate, manipulări mai fine sau mai grosolane. „Strada” e masa de manevră pe care o câștigă cu vorbă dulce Menenius, cu miracolul eroic însuși Martius, cu instigări Brutus și Sicinius. Volscii sunt și ei manevrați abil de Aufidius care, între altele, le întreține obsesia spionajului:

În țara asta, a rămas ceva,
Odată plănuit, să nu se afle
La Roma, înainte să-l și facem? (I.2.)

Cei care ținesc puterea au nevoie de mase vocale, de for și „vocea străzii” pentru a se legitima. Se oferă spectacole grosolane („o manoperă grosolană” va suspecta, peste secole, Brânzovenescu). Se invocă amintirea (sfântă!) a victimelor, spectrul tiranului alungat, aici Tarquinius, la a cărui cădere a contribuit și Martius. Se împart agenților agitatori instrucțiuni precise și scenarii detaliate, inclusiv lozincile care trebuie strigate (era să zic postate) pentru a

stărnii eficient furia populară. Plebeii sunt fricoși, eroismul le impune pentru o vreme, dar, la urmă, rațiunea le trece prin stomac. Coriolanus le zice direct:

Voi vă pricepeți să-l albiți pe cel
Ce-i osândit și să-njurați justiția
Care l-a condamnat. Tot ce-i măreț
E obiect de ură pentru voi.
Iubirea voastră-i obiceiul prost
Al omului bolnav să-și zgârme rana. (I.1.)

Iar când îi vede la luptă, e scos din minți de lașitatea celor ce se arătau atât de bătaioși ca zăvergii:

Maimuțe bete tot ar bate volscii,
Iar voi fugiți! Pluto și iad! Aveți
Răni pe spinare. Curul vă e roșu
Și mutra galbenă de febra fricii!
Dregeți-vă și atacați, sau jur
Că las dușmanul și vă fac dușmani. (I.3.)

Cea ce nu-i va împiedeca pe aceiași palavragii, instigați de liderii lor în numele „celor mulți” și „oropsiți” să ceară aruncarea de pe Stânca Terpeiană a eroului. Liderii străzii sunt politrucii, dar au supremația prin numărul adepților. Menenius însuși, altfel diplomat, le-o spune lui Brutus și Sicinius în față:

Sunteți ahtiați după urale și plecăciuni. O lungiți toată dimineața cu audierile într-un proces intentat de-o precupeață unui dogar, apoi amânați procesul de trei parale pe-a doua zi; dacă vă trece căcarea în timp ce-i ascultați pe împiricinați, faceți fețe-fețe, ca saltimbancii, ridicați stegulețul roșu, semn că se suspendă procesul, și vă pierde harul răbdării. (II.1.)

Martius, eroic, e singurul naiv. Sicinius anticipează mai bine cum reacționează plebea, și nu-și face griji de popularitatea lui Coriolanus:

Suntem reprezentanții plebei, care-l
Urăște de când lumea și-o să uite,
La cel mai mic prilej, de-aceste onoruri. (II.3)

Aufidius e tot pragmatic și cinic. Prin el, Shakespeare proclamă o maximă senzațională, *virtuțile sunt doar interpretări*:

Virtuțile sunt doar interpretări:
Purtarea cea mai justă își găsește
Mormântul în tribuna unde urcă
Să o proclame oratorul. (IV.7.)

Coriolanus expune clar limitele democrației, ale asocierii gloatei ignorante la actul guvernării, dar nu vede și mai departe. Că numita gloată este mișcată pe eșicher. Nu se deplasează din voința ei, ci a păpușarilor din umbră.

Puterea-n care neamul, rangul, mintea
Nu pot decide fără da sau nu
Din partea gloatei proaste și nu vede
Ce trebuie făcut, o să decadă
Spre slăbiciune și nesiguranță. (III.2.)

Aufidius, mult mai abil, nu-l poate învinge direct pe Martius, îl atrage în cursă și pune să fie ucis ca să-i acorde, cu deplină ipocrizie, onoruri postume:

Mânia mi-a trecut și-mi pare rău
De el. Să-l poarte trei viteji pe umeri;
Voi fi al patrulea. Să bateți toba... (V.5.)

Tragedia lui Coriolanus, considerată de unii, printre care T.S. Eliot, drept cea mai puternică din câte a scris Shakespeare, superioară lui *Hamlet*, se ridică deasupra posibilelor surse de inspirație și aluzii contemporane, la meditația profundă și la conturarea unor personaje destinate dăinuirii în eternitate.

Citatele fac parte din *Coriolanus*, traducere și note de Horia Gârbea și George Volceanov, în *W. Shakespeare, Opere*, vol. XII, Editura Tracus Arte.

De ce a murit Coriolanus?

Moartea lui Coriolanus se produce pe scenă. Nu toate personajele lui Shakespeare care își dau duhul o fac în văzul spectatorilor. Nu vedem moartea Ofeliei, nici pe a doamnei Macbeth, care e de-a dreptul misterioasă. Boala ei e una psihică. *Are nevoie de popă nu de doctor*, spune chiar doctorul, deci nevroza n-ar predispune la un sfârșit apropiat. În toiul asediului, se aude un țipăt (al cui?) și un servitor îl anunță pe Macbeth, simplu: *Regina, majestate, a murit*. La care el replică la fel de simplu: *Să fi murit o leacă mai târziu/ Aș fi avut răgaz și pentru asta* (V.5.). Cum a murit, nu vom afla. Poate s-a sinucis?

Macbeth însuși, moare la vedere, ca și Cleopatra cu Antoniu cu tot, ca Hamlet și Laertes. Rosenkranz și Guildenstern, dacă ar fi murit, ar fi fost tot departe de ochii spectatorilor, invers decât în cazul lui Cezar sau a mult mai nefericitului Henric al VI-lea sau a lui George, Duce de Clarence. Dintre victimele directe sau indirecte ale lui Richard al III-lea doar Henric al VI-lea, Clarence și nepoții asasinului regal mor în scenă, așa cum se va întâmpla cu Richard însuși. O moarte deloc neînsemnată, care nu se poate produce în scenă din motive tehnice obiective, este cea a calului lui Warwick, ucis chiar de stăpânul lui în toiul bătăliei, pentru a nu fi tentat să-l folosească în scopul de a fugi de pe câmpul de luptă de la Towton (29 martie 1461). Shakespeare redă scena prin cuvintele lui Warwick:

Să se îmbete de al nostru sânge/ Pământul. Îmi omor și armăsarul/ Ca să nu fug. (Henric al VI-lea, partea a treia, II.3.)

Warwick va câștiga sângeroasa bătălie pentru casa York, dar va muri peste un deceniu – decesul fiind prezentat pe scenă în *Henric al VI-lea, partea a treia* – luptând acum pentru casa Lancaster, în bătălia Barnet (14 aprilie 1471).

Revenind la întrebarea din titlu, să remarcăm că moartea lui Coriolanus e mai misterioasă decât pare. Este evident că Aufidius îl urăște. Ambii inamici au jurat că disputa lor nu se va termina decât prin moartea unuia dintre ei:

Dacă se-ntâmplă
Ca eu și Caius Martius să avem
O întâlnire, am jurat, noi doi,
Că vom lupta până când unul piere. (I.2.)

E la fel de limpede că Aufidius e perfid, iar Martius alias Coriolanus e naiv. El chiar abolește dușmănia față de cel pe care îl detestă pentru a se uni împotriva Romei. În această pornire, similară cu ura lui Timon pentru Atena, Coriolanus are nevoie de Aufidius, scopul fiindu-le comun, dar intră și o oarecare generozitate de învingător. Pentru că, de fapt, Coriolanus și-a învins rivalul chiar la Coriolis, deci a demonstrat ce-avea de arătat. În momentul întâlnirii de la Antium (IV.4.) Aufidius e un învins. Chiar neputința lui de a-l birui direct pe celălalt îl face să-și rafineze planul, să accepte alianța, să-i cedeze chiar comanda în lupta asupra Romei. Deși îl detestă, Aufidius îi știe valoarea și îl creditează cu șanse mai mari decât ale sale de a zdrobi Roma.

Orașele mai mici s-au și predat
Doar că s-a pus în fața lor. Îi are
De partea lui pe nobili. Senatorii
Și patricienii sunt partidul lui. (IV.7.)

Dar, oricât de inteligent ar fi fost Aufidius, putea el oare să prevadă totul? Respectiv că, pus pe distrugerea cetății ingrate, Coriolanus va ceda în final și o va cruța de pârjolirea directă? Îl putea înșezstra Shakespeare pe Aufidius cu atâta clarviziune? Îndurarea lui Coriolanus survine greu, după refuzuri repetate de a discuta măcar posibilitatea de a menaja Roma. Dacă el o incendia casă cu casă și masakra populația, ce urma să facă Aufidius? Este limpede că asasinarea lui Coriolanus după compromiterea lui în ochii aliaților săi ad-hoc, volscii, este un plan B, un plan de urgență care apare numai *după*, ce Martius iertase cetatea sa natală.

AUFIDIUS (*aparte*): Mă bucur: mila și onoarea ta
Se luptă. Și prin asta voi ajunge
La vechiul meu noroc. Acum, îndată. (V.3.)

Dar dacă planul acesta nu putea surveni și nu ajunge operant decât după „înmuierarea” lui Coriolanus, care era planul A pus la cale de Aufidius? Acesta rămâne necunoscut.

Coriolanus îi pune pe volsci, pe Aufidius însuși, să ateste că s-a purtat necruțător cu romanii, ca un aliat fidel, iar ei trebuie să-i admită acest fapt vădit.

Ca aliat al meu în lupta asta,
Să spui șefilor volsci ce devotat
Am fost în misiune. (...)
Urechea ți-a fost surdă
La cererile Romei, n-ai avut
Discuții pe furiș. (V.3.)

Când fostul consul roman „se sucește” și iartă Roma, în schimbul unor obligații grele și umilitoare, (*Am încheiat o pace/ Glorioasă pentru Antium, rușinoasă/ Pentru romani. Iată-nțelegerea.* V.6.)